

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ОСНОВА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ

У статті розглядається проблема актуалізації комунікативно-прагматичної основи навчання української мови у ВНЗ I–II рівнів акредитації, що зумовлена завданням формування комунікативно компетентної особистості як суб'єкта навчання.

Ключові слова: комунікація, компетентність, аналітичні вправи, ситуативні вправи, конструктивні вправи, комунікативні вправи, мовний тренінг.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному підтвердженні необхідності та доцільності активізації (впровадження) комунікативно-компетентнісного підходу в практиці навчання української мови, з'ясуванні оптимальних умов упровадження комунікативно-прагматичних основ у теорію і практику навчання через систему комунікативно зорієнтованих вправ.

Теоретичною основою дослідження зазначеної проблеми є праці відомих лінгвістів та вчених-педагогів: Ф. Бацевича, О. Біляєва, М. Вашуленка, О. Горошкіної, С. Караман, Л. Мацько, В. Мельничайка, М. Пентилюк, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича, К. Ушинського та інших, які відводили і відводять формуванню комунікативної компетенції належне місце в системі мовної підготовки особистості.

Виклад основного матеріалу. Якісна підготовка майбутнього вчителя в контексті його мовної і мовленнєво-комунікативної підготовки виходить на рівень базової професійної компетентності, оскільки вона безпосередньо корелює з мовленнєвими вміннями застосовувати в практичній педагогічній діяльності інтерактивні методи навчання. Комунікативно компетентна особистість – це особистість, яка висловлюється у найдоцільніших, найвиразніших, найзмістовніших формах із неодмінною умовою порозуміння з адресатом, впливу на нього, а також досягнення найвищого ефекту в результаті спілкування. Формування комунікативно компетентної особистості, здатної вільно й легко висловлюватися з будь-яких питань, виявляючи високий рівень мовної та мовленнєвої компетенції [5, с. 20], завдання навчальних закладів усіх рівнів, але особливо тих, хто готує майбутніх учителів початкових класів, які будуть формувати у маленьких громадян мовні, мовленнєві та комунікативні вміння і навички. Адже без «живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [6, с. 160]

Реалізація стандарту мовної освіти в Україні базується на комунікативній та когнітивній методиці вивчення мови, що сформувалася в умовах функціонально-комунікативного підходу. Комунікативно-прагматична основа

навчання мови передбачає вироблення умінь і навичок, які формуються у суб'єкта навчання на комунікативно-прагматичній основі.

Однією з умов реалізації комунікативно-прагматичного підходу до навчання мови є залучення широкого дискурсного (художнього, публіцистичного, наукового...) матеріалу і забезпечення комунікативно-прагматичним комплексом вправ, комунікативно-ситуативних прагматичних завдань, тренінгів.

Комплекс комунікативно зорієнтованих вправ базується на теоретичних розробках з філософії (теорія пізнання), семіотики, лінгвістичної прагматики, лінгвосинергетики, дискурсології, лінгводидактики, теорії мовної комунікації.

Вправи такого характеру передбачають роботу з розпізнавання та аналізу окремих мовних засобів з прагматичною (комунікативною) орієнтацією.

Функція будь-якого мовного засобу найбільш повно розкривається в контексті зв'язного висловлювання. Саме тому робота над опрацюванням кожної конкретної теми повинна починатися зі стилістико-сміслового аналізу тексту. Спираючись на принцип активної діяльності студентів у ході засвоєння знань, пам'ятаючи, що жоден посібник з граматики не вчить творити комунікативний акт, а тільки забезпечує його граматичну основу, у пропонованій системі вправ передбачено такі види роботи, які забезпечують розгляд лінгвістичного матеріалу саме в комунікативних актах. Враховуючи рівень знань студентів з конкретної теми, здобутих у загальноосвітній школі, пропонуємо застосовувати вправи, що репрезентують спонукально-репродуктивний (переказати інформацію, отриману з художньої літератури, з публіцистики, передати хід уроку з історії, філософії, українознавства) та спонукально-пошуковий (виявлення відповідних мовних засобів у текстах, різних за стилем та жанром, підбір мовних засобів для створення власних текстів, призначених для конкретних комунікативних ситуацій) метод навчання. Відповідно до передбачених завдань, можна визначити рівні основних чинників комунікативної компетенції студентів і простежити їх зростання в ході опрацювання теми. Пам'ятаючи, що комунікативна компетенція – це здатність суб'єкта навчання адекватно спілкуватися у конкретних комунікативних ситуаціях і його вміння організовувати мовленнєве спілкування з урахуванням соціокультурних норм поведінки і комунікативної доцільності висловлювання, вважаємо за доцільне користуватися при застосуванні системи навчально-тренувальних вправ такою класифікацією, запропонованою О. Біляєвим [2, с. 13]: 1) підготовчі вправи (пропедевтичні); 2) вступні вправи; 3) тренувальні вправи. Це допомагає визначити рівні комунікативної компетенції:

1) рівень сприймання – чути співбесідника і сприймати всі нюанси його мовлення (рецептивна мовна компетенція – інтонаційно-сміслові вправи);

2) рівень відтворення – відтворювати текст відповідно до комунікативних завдань (репродуктивна мовна компетенція – передкомунікативні вправи) та редагувати тексти відповідно до їх стилістичної приналежності (корекційна компетенція – конструктивні вправи) ;

3) рівень творчої діяльності – створювати тексти у відповідному комунікативному просторі (продуктивна мовна компетенція – комунікативні вправи та завдання).

Увага студентів при виконанні таких завдань спрямовується на пошук оптимальних мовних засобів для передачі змістового навантаження думки. Такі вправи дають практичну користь у розвитку мовленнєвих умінь студентів, у досягненні мовної самореалізації та мовної ідентифікації особистості, у налагодженні взаєморозуміння між комунікантами в процесі спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Розуміючи, що встановлювати комунікативне навантаження будь-якої синтаксичної одиниці можна лише на матеріалі суцільних текстів, дискурсів, точних у смисловому, доречних у функціональному та виразних у естетичному відношеннях, пропонуємо такий ілюстративний матеріал, який може служити зразком для власних висловлювань студентів. Перехід від споглядання й аналізу таких текстів, від усвідомлення використаних у них мовних засобів до власної мовленнєвої творчості здійснюється за допомогою пропонованої системи вправ. Як приклад подаємо систему вправ для вивчення відокремлених членів речення в педагогічному коледжі.

Виконання **аналітичних вправ** можна будувати на аналізі раніше створених студентами зв'язних висловлювань. Відштовхуючись від негатива (допущених студентами помилок), є можливість уточнити разом зі студентами: *що не так?, чому не так?, як краще?, чому це краще?, яким шляхом ми це забезпечили, тобто які мовні засоби використали?*

Такий підхід до опрацювання досліджуваних мовних одиниць викликає більшу активність студентів, аніж аналіз вправ із підручника. Даючи можливість одночасно аналізувати та удосконалювати мовлення студентів, вправи такого роду забезпечують комунікативний та функціонально-стилістичний підходи до опрацювання матеріалу. Аналізуючи текст, студенти усвідомлюють не лише його логіко-граматичну структуру, а й комунікативні ознаки, стильову специфіку і функції мовних одиниць у ньому, а отже, формували та вдосконалювали корекційну мовну компетенцію. Такий вид вправ дозволяє проводити роботу комплексно: усувати недоречності в побудові і вживанні відокремлених членів речення, добиваючись повної відповідності тексту його комунікативному призначенню. Робота сприяє поглибленню знань з орфографії та пунктуації, оскільки під час аналізу тексту звертається увага й на допущені правописні помилки. Щоб студенти могли порівняти художньо-естетичне навантаження, наприклад, відокремлених членів речення у власних зв'язних висловлюваннях та у текстах з художньої літератури, для аналітичних вправ пропонуються й уривки з літературних джерел. Зважаючи на специфіку функціонування відокремлених членів речення в художньому стилі, наявність факультативних відокремлень, авторитет письменникового слова має важливе значення як для розуміння студентами даного мовного явища, так і для вироблення естетичного канону літературного мовлення самих студентів. Робота з текстом дозволяє реалізувати принцип наступності та перспективності,

забезпечуючи повторення та узагальнення вивченого на попередніх заняттях (з теми «Речення з однорідними членами») та готуючи ґрунт для вивчення теми «Складне речення».

Наприклад:

Вправа 1. Зробіть порівняльний логіко-граматичний аналіз текстів. Знайдіть мовні засоби їх удосконалення відповідно до комунікативної мети – створення пейзажного малюнка.

Останній вальс кленового листка

Осінній вітер, холодний і поривчастий, відірвавши кленовий листок від гілки, закружляв з ним у повітрі, примушуючи танцювати вальс. Листок опирався, намагаючись притулитися до землі, покритої такими ж одірваними листками. А вітер, цей осінній розбишака, не зважає на останнє бажання листка, примушуючи його знову і знову кружляти над землею. Нарешті, втомлений і безсилий, листок опустився на землю, зрошену слізьми опадаючого листя. І там, серед своїх пониклих братів, спочив, пригрітий осіннім сонцем.

Останній вальс кленового листка

Коли вітер зірвав останній кленовий листок з дерева, він поніс його на своєму лагідному крилі до землі, де вже дримали інші кленові листки. Але перед тим вітрові захотілося покружляти з листочком у танці, щоб відчутти насолоду від своєї сили і могутності. Безпомічний кленовий листочок не міг нічого вдіяти, бо був один і далеко від свого коріння, що міцно тримало стовбур дерева, на якому колись втішався життям кленовий лист.

Вправа 2. Зробіть смислово-синтагматичне членування та пунктуаційний аналіз тексту «Степ квітує».

Степ квітує

Степ квітував незайманий звіку не ораний високотравний що то було за видовище маючи в собі красу моря його велич блиск і надміру світла маючи в собі також могутність лісу і його тихі вікові шуми степ окрім цього ще ніс у собі щось своє духмяне неповторно степове властиве тільки йому оту шовкову ласкавісь оте ніжне замріяне дівоче ковили ковили ковили за сонцем сталевато-тьмянні а там під сонцем скільки зір сягне сяючі молочні як морське шумовиння перегортаються з боку в бік злегка розгойданими хвилями пливуть розливаючись до самого неба благословенна тиша навкруги лише зашерхоче суха зелена ящірка пробігаючи в траві бризнуть вріднобіч з-під ніг коники-ковалі та ще й жайворонки дзюркочуть у тиші проймаючи її вгору і вниз невидимі у повітрі як струмки що течуть і течуть розмаїті джерельно дзвінкі.

(за Олесем Гончаром)

Зіставлення різних текстів допомагає розкрити частотність мовних одиниць у тому чи іншому стилі, їх стилістичну та комунікативну мотивованість, дозволяє переконатися у доцільності їх вживання.

Наступним кроком комунікативно-прагматичного підходу є виконання різного роду **конструктивних вправ**, наприклад:

Вправа 3. Подані речення ускладніть відокремленими членами з метою розширення інформації.

Вправа 4. Використовуючи відокремлені члени речення надайте тексту більшої художньої виразності.

Вправа 5. Складіть текст виступу на батьківських зборах з метою аналізу успішності учнів, ввівши у речення відокремленні додатки з метою: 1 – включення; 2 – заміщення; 3 – виключення.

Вправа 6. Складіть розповідь, використовуючи подані слова і словосполучення в ролі уточнювальних членів речення, поставте необхідні розділові знаки і поясніть їх.

Вправа 7. Розгорніть синтаксичні конструкції за допомогою відокремлених членів речення, поясніть поставлені розділові знаки. Визначте, як змінилося комунікативне завдання тексту після введення відокремлених членів речення.

Вправа 8. Доповніть текст відокремленими прикладками, приєднаними сполучником *як*. Поставте розділові знаки і поясніть їх.

Вправа 9. Розгорніть обґрунтування вибору теми курсової роботи з філософії шляхом нанизування однорідних відокремлених обставин. Визначте, яке комунікативне навантаження вони несуть.

Вправа 10. Визначте стилістичну функцію і художньо-образне навантаження однорідних відокремлених означень у поданому тексті.

Вправа 11. Введіть у текст відокремлені обставини, виражені одиничними дієприслівниками, і з'ясуйте умови їх відокремлення.

Вправа 12.

Завдання 1. Перебудуйте текст, замінюючи в ньому відокремлені члени невідокремленими (де це можливо) або підрядними реченнями і визначте, як змінюється зміст речень від зміни їх структури. Чи відповідає новоутворений варіант тексту стилеві викладу?

Завдання 2. Зробіть усний переказ тексту і, прослуховуючи його в магнітофонному записі, визначте, як міняється в усному мовленні структура речень.

У формуванні комунікативних умінь та навичок важливе значення має виконання передкомунікативних вправ, які розкривають структуру і послідовність побудови висловлювання.

Передкомунікативними вважаються такі вправи, які уточнюють функціональні особливості мовних одиниць у визначеній комунікативній ситуації. Це робота над аналізом та творенням комунікативно зорієнтованих текстів. Вона допомагає студентам усвідомлювати саму структуру і логічну послідовність творення тексту, зокрема з відокремленими членами відповідно до комунікативного завдання. Процес подається ніби в розрізі, відповідно до дидактичної моделі породження висловлювання, про яку ми вже говорили. Передкомунікативні вправи – це ті навчально-практичні кроки, які ведуть до свідомого вибору найдоцільніших мовних засобів для точної і зрозумілої

передачі-сприйняття думки. Серед них, при вивченні відокремлених членів речення, можна виділити такі вправи:

1) усвідомлення комунікативної мети вживання відокремлених членів речення в текстах і комунікативного завдання самих текстів;

2) визначення стилю можливого мовлення за опорними словами, словосполученнями, що є відокремленими членами, і створення відповідних текстів;

3) редагування студентських текстів;

4) розв'язання ситуативних комунікативних завдань;

5) визначення мовних засобів для конкретних комунікативних актів тощо;

6) переклад тексту з російської мови.

Вправа 13. Визначте характер тексту (розповідь, опис, емоційно – експресивна оцінка). Якими мовними засобами це досягається.

Вправа 14. Вкажіть причину недосконалості тексту. Відредагуйте , надаючи йому більшої художньої виразності.

Вправа 15. Відредагуйте тексти відповідно до вимог офіційно – ділового та художнього стилів.. Відредаговані тексти запишіть.

Вправа 16. Відтворіть авторський варіант поданого тексту, визначивши у ньому комунікативно та стилістично виправдане місце розташування відокремлених членів речення.

Зважаючи на те, що головним завданням функціонально – комунікативного підходу є навчання спілкуватися в усіх видах мовленнєвої діяльності, пропонуємо **комунікативні вправи** як модель реального процесу спілкування зі збереженням усіх його основних параметрів – вмотивованості, ситуативності, обов'язкової наявності адресата мовлення, незалежно від того, про яке мовлення йдеться – усне чи письмове.

Формування комунікативних умінь являє собою цілісний, свідомий процес засвоєння знань про способи теоретичних і практичних комунікативних дій, оволодіння системою навичок як автоматизованим компонентом виконання дії, формування досвіду переносити засвоєні дії в нові ситуації, які потребують їх творчого застосування.

Процес виконання цих вправ варто організувати так, щоб пов'язати впроваджені мовні моделі з функціями, які вони можуть виконати у процесі комунікації. Це передбачить розвиток у суб'єктів навчання уявлень щодо потенційних можливостей визначених мовних моделей для реалізації різноманітних комунікативних функцій: висловити прохання, запрошення, співчуття та інші, акцентувати увагу не лише на головному, а й на другорядному, створити художній образ, дати додаткову інформацію, уточнити час чи місце, причину дії чи її спосіб тощо. Комунікативний підхід до опрацювання теми передбачає, крім вмотивованого та комунікативно виправданого вживання мовних одиниць, врахування:

1) потреби в спілкуванні;

2) мотивів конкретного акту спілкування;

3) умов, за яких здійснюється спілкування;

4) постановки комунікативного завдання, що приводить до взаємодії партнерів спілкування і реалізується в «комунікативних стратегіях і тактиках учасників спілкування» [2, с. 15].

Серед комунікативних завдань, які можна виконувати на заняттях, виділяються три групи, які доцільно практикувати частіше:

1) *створення текстів* (висловлювань) з різним комунікативним завданням; 2) *створення текстів* (висловлювань) різних жанрів і стилів; 3) *створення текстів* (висловлювань) з різним емоційно-експресивним навантаженням.

Завдання 1. Створіть розповідь «Славні козаки», керуючись вимогами комунікативного завдання. Прокоментуйте особливості функціонування у них відокремлених членів речення.

1) Що я хочу сказати? – *описати зовнішність козаків, висловивши своє ставлення до них.*

2) Кому я маю сказати? – а) *молодшим школярам;*

б) *студентам-першокурсникам.*

3) Як я маю сказати? – а) *використовуючи складні синтаксичні конструкції;* б) *використовуючи прості речення, ускладнені відокремленими членами.*

Орієнтовно перша фраза може бути такою: *Втомлені тривалими і тяжкими битвами, вернулися козаки з походу ...*

Завдання 2. Розкрийте поняття «дощ». Поясніть, чи використано у ваших текстах відокремлені члени речення. Якщо такі є, прокоментуйте особливості їх функціонування:

а) дощ як фізичне явище (комунікативне завдання – створення наукового обґрунтування);;

б) весняний дощ (комунікативне завдання – створення художнього опису);

в) на заході ідуть дощі (комунікативне завдання – створення репортажу).

Завдання 3. Створіть словесні малюнки сонця у різний час дня, добираючи оптимальні мовні засоби для передачі головного і другорядного в дії та часі.

Методична підказка: Виділіть якусь одну найважливішу для вас ознаку в зображенні вранішнього, полуденного і вечірнього сонця.

Наприклад:

Ранок – *Бризнувши промінням врізнобіч і обсипавши росяними іскрами сонну землю, вогненне коло сплигло над горизонтом.*

День – *Високо піднявшись над землею, сонце палило немилосердно.*

Вечір – *Сонце заходило, посилаючи нам останні лагідні промені..*

Завдання 4. Використовуючи підготовлені вдома матеріали (аргументування, мотивація, підібрані мовні засоби тощо), проведіть у групі дискусію з питання «Двомовність: бути чи не бути?» Оформіть її як публіцистичний допис до «Студентського вісника».

Завдання 5. Передайте стан ваших почуттів:

а) захоплення вродою однокурсниці (усно);

б) обурення поведінкою молодих людей у театрі (усно);

в) письмово вмотивуйте своє вибачення за некоректну поведінку на олімпіаді з української мови.

Завдання 6. Доведіть (усно) свою думку про роль прикладу у вихованні школярів. Посилаючись на знання з педагогіки, використовуйте відокремлені члени речення.

Завдання 7. Опишіть сучасний модний одяг, уточнюючи його дизайн і сферу використання.

Завдання 8. Складіть рішення (з мотивацією) до протоколу зборів групи про нагородження кращих студентів цінними подарунками та грошовими преміями на відзначення Дня студента.

Завдання 9. Виразно прочитайте уривок з оповідання С.Васильченка «Неслухняний глечик» і стисло перекажіть зміст оповідання другокласникам, добираючи для цього комунікативно вмотивовані мовні засоби для передачі головного і другорядного в дії та уточнення особи, про яку йдеться у творі.

Завдання 10. Висловіться найкоротше.

Ситуація 1. Ваш співрозмовник помиляється, але він за вас старший і тому ви не хочете з ним сперечатися. Скажіть йому про це одним реченням.

Ситуація 2. Ваш учень дуже розсіяний на уроці, особливо, коли виконує завдання самостійно. Чітко і конкретно зробіть йому зауваження.

Ситуація 3. Повідомте маму, що ви провідаєте бабусю, коли будете повертатися з бібліотеки.

Ситуація 4. Нагадайте усім, хто виходить останнім з приміщення, що необхідно зачиняти вікна і вимикати світло.

Вправа 11. Висловіться по – іншому.

Ситуація 1. Ви дочка директора школи. Чи маєте ви право займати посаду головного бухгалтера у тій же школі. *Будучи дочкою директора школи, я не маю права займати посаду головного бухгалтера у цій же школі. (Як дочка директора, я не маю права...)*

Ситуація 2. Ви – класний керівник 4-го класу, і Вам необхідно знати склад сімей ваших учнів. *Будучи класним керівником, я повинна знати склад сімей своїх восьмикласників (Як керівник, я повинна ...)*

Ситуація 3. Під час перебування на педагогічній практиці ви виконували обов'язки вчителя української мови, класного керівника. Вам доводилося проводити різноманітні виховні заходи: виховні години, батьківські збори тощо.

Такі завдання стимулюють мовленнєву діяльність студентів, активізують їхній словниковий запас, сприяють його збагаченню і водночас забезпечують теоретичне засвоєння граматичної теми і вироблення практичних комунікативних умінь та навичок: уміння оцінювати ситуацію спілкування і враховувати особистість адресата, соціокультурний аспект, підібрати необхідний мовленнєвий матеріал, тобто спонукають до пошуку «в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах» (6, с.167).

Отже, активізація комунікативно-прагматичного підходу до навчання української мови на основі дискурсного навчального матеріалу в педагогічному

коледжі сприяє формуванню комунікативно компетентної особистості майбутнього педагога та забезпечує належний рівень його мовної освіти.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної прагматики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія. – 2011. – 304 с.
2. Біляєв О. Культура мовлення вчителя-словесника // Дивослово. – 1995. – № 1. – С.12–15.
3. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема // Дивослово. – 2006.– № 5.
4. Дружененко Р. Перспективи актуалізації комунікативно-прагматичної основи навчання української мови // Українська мова і література в школах України. – 2014.– № 1. – С. 15–18.
5. Пентилюк М. І. Теоретичні орієнтири сучасної української лінгводидактики / Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Збірник статей / М. І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2011. – С. 6–25.
6. Сухомлинський В. О. Слово про слово // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. – В 5-ти т. – Т. 5. – Статті. К. : «Рад. школа», 1977. – 639 с.

Мария Стахив. Коммуникативно-прагматическая основа обучения украинского языка в педагогическом колледже.

В статье рассматривается проблема актуализации и реализации коммуникативно-прагматической основы обучения украинского языка в высших учебных заведениях (в частности в педагогических колледжах), обусловлена задачами формирования коммуникативной компетенции личности как субъекта обучения.

Ключевые слова: *коммуникация, компетентность, аналитические упражнения, конструктивные упражнения, коммуникативные задачи, языковой тренинг.*

Maria Stakhiv. Communicative pragmatic basis for learning the Ukrainian language in Teachers College.

The article provides insights into actualization of communicative-pragmatic basis for teaching the Ukrainian language in universities, which is conditioned by the main task of molding communicatively competent individual as a subject of a teaching process.

Key words: *communication, competence, analitic exercises, situational exercises, constitutive exercises, communicative exercises, language training.*

УДК 353.2

А. Антас-Ящук

СОЦИОТЕРАПИЯ – СУТЬ, ФОРМЫ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ПРИМЕРЕ СОЦИОТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ ДНЕВНЫХ КОМНАТ В ПОЛЬШЕ

Статья поднимает вопрос социотерапии, как формы помощи детям и молодежи в контексте деятельности социотерапевтических комнат в Польше. Результаты исследований эффективности социотерапии показывают, что среди